

TERBE LAJOS

Magyar forradalmi könyvkiadás Szovjet-Oroszországban

I.

A Pétervárott 1917. nov. 7-én diadalmaskodó oroszországi szocialista forradalomnak több éven keresztül nehéz harcot kellett vívnia az ellenforradalommal és csak 1921-ben tudott véglegesen győzedelmeskedni egész Oroszország területén. A küzdelem éveiben az orosz tanácskormány által felszabadított magyar hadifoglyok Oroszország minden nagyobb városában odaálltak a proletariátus ügye mellé. Részvételüknek nem csekély szerepe volt a győzelem kivívásában. Őket politikai tudással is fel kellett fegyverezni: forradalmi könyvek, röpiratok, újságok kiadására volt szükség. A felszabadult foglyok, akik átérték az Oroszországban kibontakozó proletárforradalmat, érezték, hogy hasonló mozgalom fog kialakulni saját hazájukban is. Minden nagyobb városban, ahol magyar foglyok nagyobb számban éltek, akadtak hivatott vezetők, képzett szocialisták, akik pártszervezet létesítését kezdeményezték és igyekeztek elmaradottabb bajtársaikat is megnyerni a forradalom ügyének. Másik fontos célkitűzés volt: az orosz proletariátus ellen a fronton harcoló honfitárs katonák körében folytatandó propaganda elősegítése. Ezekhez a magyar frontkatonákhoz — repülőgépen vagy más módon — háború- és imperializmusellenes nyomtatványokat juttattak el. Ilyen körülmények között bontakozott ki, az 1917–1921 években, hazánktól távol, Oroszország területén az az aránylag kis terjedelmű, de hatása miatt mégis jelentős magyar forradalmi sajtó és könyvkiadás, amely újságokkal, könyvekkel, röpiratokkal, agitációs anyaggal tudta ellátni az akkor alakuló szovjet állam területén a világforradalom magyar harcosait, a szovjethatalom ellen vezényelt magyar frontkatonákat és a fogolytáborokban élő vagy a táborokon kívül dolgozó hadifoglyokat, akik mindnyájan örültek annak, hogy a forradalom véget vetett a háborúnak, és minél előbb haza akartak jutni.

II.

Az 1918–1919. évek budapesti kommunista kiadványai jelentős részének címlapján a könyveim alatt egy különös, könyvkiadásunk történetében szokatlan jelzót találunk, a kiadás sorszámát így jelölik: „második (magyarországi) kiadás”, „harmadik (magyarországi) kiadás” stb. A zárójeles jelzőre nyilvánvalóan azért volt szükség, mert a mű első kiadása nem itthon látott napvilágot. Az első magyarországi kommunista kiadványok jelentős részének első kiadása Oroszországban jelent meg. E kor magyarországi forradalmi mozgalmának és forradalmi irodalmának megismerése nem lehetséges a magyarországinál jóval korábban induló oroszországi magyar forradalmi könyvkiadás termékeinek számbavétele nélkül.

Az első magyar kommunisták Oroszországban a hadifogoly közkatonák körében folytattak agitációt. A sok helyen meginduló agitációs munka anyagát, a mozgalom szempontjából akkor legfontosabbnak ítélt eszméket, elveket megismerhetjük ma is a ránk maradt kiadványokból. Ez az anyag felhasználásra készen rendelkezésükre állt azoknak, akik 1918-ban és 1919-ben Magyarországon a tanács hatalom rendszerének megvalósításáért küzdöttek.

A Nagy Forradalom tüzeiben született magyar kiadványok mondanivalójukkal, formai felépítésükkel, stílusukkal, de még szövegük ritmusával is érezhetővé teszik számunkra azt a lobogást, eszmei izzást, elszántságot és indulatot, amely a forradalmat, ezer válságon és veszélyen keresztül, a győzelem felé vitte.

A világtörténelem legnagyobb eseményeinek tanúi ezek a kiadványok. Nemcsak múzeumi tárgyak, hanem élő művek, amelyekre ma is szükségünk van. Az emberiség történetének egyik legizgalmasabb, legválságosabb, leghősiesebb korszakában jöttek létre. Föltárják előttünk a Nagy Októberi Szocialista Forradalom időszakának bonyolult mozgalmait és megmutatják az emberi haladás, a társadalmi fejlődés azon alapvető mozdulatait, jellemvonásait, amelyek alapján mai szocialista társadalmunk kialakult. Az első világháborúnak végetvető forradalom évei nagyon izgalmasak voltak azon a földön, ahol a szocialista tábor a világkapitalizmus erőinek támadásait visszaverve, egészen új gazdasági és politikai rendszert hozott létre. A forradalom tüzeiben született művek, az új kiadások révén egyre szélesebb körben terjedve, mint rejtett gyökerek, tevékeny erőforrások, táplálták a később kibontakozó mozgalmakat is. A bennük foglalt tanítás alapvető része nem avult el, sőt tovább növekedett az elmúlt félévszázad folyamán.

III.

A forradalom évei alatt Oroszországban megjelent magyar művek egy részét számba veszi *A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai V.* kötetének (Bp. 1956.) bibliográfiai része (705. l.) Az Országgyűlési Könyvtár által kiadott Magyar Tanácsköztársaság-bibliográfia¹ is igyekezett számbavenni az Oroszországban megjelent első magyar kommunista könyveket, de az *Első kommunista kiadványok* c. fejezetében (26—30. l.) csak 20 ilyen kiadványt sorol fel. *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyvében* sajtó alatt álló bibliográfiánkban összesen 96 könyvet és négy oldalnál terjedelmesebb röpiratot veszünk számba.

Érdekesekek számunkra a kiadói tevékenységgel megbízott pártszervek egykorú jelentései, beszámolóí, amelyeket a lapokban (főleg a moszkvai *Vörös Újságban*) tettek közzé. Idézzünk néhány mondatot egy-két ilyen közleményből. A moszkvai *Vörös Újság* 1921. jan. 15-i száma 4. lapján közölt *Kivonatos jelentés* szerint a Központi Iroda 1920-ban „31 füzetet és könyvet adott ki 222 500 példányban, ezen kívül vidéki osztályaink 20 különféle füzetet és könyvet adtak ki 51 000 példányban . . . Pétervárott, Omszkban, Taskentben, Barnaulban és Irkutszkban alkalmi kiadványok jelentek meg”. A lap 1921. május 21-i száma 4. lapján a *Magyar Kommunista kiadványok* c. cikkben a

¹ *A Magyar Tanácsköztársaság kiadványai és az első kommunista kiadványok.* (Szerk.) VÉRTES György. Bp. 1958, Országgy. Könyvtár. Sokszt.

következőket olvassuk: „1920 március–1921 május közti időszakban . . . negyven különböző kommunista füzet, könyv jelent meg a moszkvai Központi Iroda kiadásában.” Az oroszországi magyar „könyvkiadás” fejlődését, termékeinek számát évek szerint tagolva ismerteti a *Zárókő* c. cikk a moszkvai *Vörös Újság* utolsó számában (1921. okt. 8. 2. l.): „1919 utolsó hónapjaiban 6 kis füzet 62 oldalon, 1920 folyamán 31 füzet és könyv 1340 oldalon, 1921-ben 8 füzet és könyv 896 oldalon jelent meg a Központi Iroda kiadásában, tehát a *Vörös Újság* 76 számán kívül összesen 45 füzet és könyv 2290 oldalon, tehát több, mint 140 nyomtatott ív! Lenin . . . munkáival magyar nyelven ezekből a moszkvai kiadásokból ismerkedett meg e két év alatt nemcsak az oroszországi, hanem a szlovákiai, sőt az amerikai magyar nyelvű proletariátus is.” Még teljesebb „a korábbi idősakra is kiterjedő” összefoglalás olvasható ugyane lapszám *Utolsó kiadványunk* c. cikkében (4. l.): „1918 márciusa óta az O. K. P. moszkvai magyar csoportja, majd a Központi Iroda kiadásában a Szociális Forradalom 76 és a *Vörös Újság* szintén 76 számán kívül nem kevesebb, mint hetven röpirat, füzet és kommunista könyv jelent meg.” A két szerv együtt összesen 70 művet adott ki, maga a Központi Iroda pedig (1919 végétől kezdve) 45 művet. 70 és 45 között a különbség 25: ennyi művet adott ki tehát az OKP moszkvai magyar csoportja a Központi Iroda megalakulása előtt (1918 márciustól 1920 elejéig). Az OKP Magyar Agitációs és Propaganda Osztályai Szibériai Területi Irodája (Szibterir) is erőteljesen foglalkozott rölapok kiadásával. Az 1921 január havi területi konferencia közzétett jegyzőkönyve szerint (az omszki *Vörös Újság* 1921. febr. 1-i száma 1. lapján) 1920 júliusától 1921 januárjáig, tehát félév alatt „Omszkban összesen 10 brosúra jelent meg 6400 példányban”. Ebben a beszámolóban szó esik az Omszkban folyó agitációs munkáról; „Moszkvából 33 féle brosúrát kaptunk. Jelenleg az irodalmi termékek kiadása központilag szerveztetett. A Szibterir úgy a vidéki osztályokat, mint az állomáson átutazó volt hadifogoly transzportokat igyekezett ellátni újságokkal és brosúrákkal. . . . A K. I. (Központi Iroda) 7 körlevelét továbbítottuk eddig.” Ez az omszki jelentés jól mutatja, mennyire tervszerűen folyt akkor Oroszország távoli vidékein is a magyar nyelvű röpiratok kiadásának és terjesztésének munkája. Ez a tervszerűség a mozgalomban elég korai keletű. A *Szociális Forradalom* 1918. szept. 21-i számában (4. l.) közleményt olvasunk: megalakult „a Kommunista Párt külföldi csoportjainak nemzetközi föderációja . . . a föderáció vette kezébe az utóbbi időben a fronton harcoló internacionalista vörös proletárkatonák pártirodallommal ellátását és az egyes csoportok agitációs munkájának központi kapcsolatát.” (Címe: Moszkva, Dresden szálló, 301. szoba). Ezen föderáció keretében az OKP Magyar Csoportja Венгерская Группа РКП (большевиков) foglalkozott magyar nyomtatványok kiadásával. Ezt a munkát átvette 1920 elején a Központi Iroda: „az Oroszországi Kommunista-párt Magyar Agitációs Osztályai Központi Burója. Moszkva, Vozdvizsenka No 5.” Центральное Бюро Венгерской Секции при ЦКРКП (больш.) (Itt a Ц. К. rövidítés jelentése: Центральный комитет Аз Р. К. П. rövidítés jelentése: Российская коммунистическая партия. A kiadó pártszerv nevéet magyarul és oroszul sokféle változatban (és rövidítésben) olvashatjuk a kiadványok címlapján. Fenti orosz nyelvű változatot VARGA Jenő 1920-ban Ekaterinburgban megjelent könyvének (A földkérdés a magyar proletárforradalomban) címlapjáról vesszük. Itt fel van tüntetve az adminisztratív kiadó neve is. Государственное Издательство, Уралское Областное Отделение. Több füzetkén a kiadó neve oroszul így van feltüntet-

ve: Издание ЦКБ Венгр Секции Агитпропаганда при ЦКРКП. Vannak olyan művek (pl. SZÁNTÓ Béla: *Osztályharcok és proletárdiktatúra Magyarországon*. Moszkva 1920.), amelyek kiadóként az Oroszországi Kommunista Párt Magyar Csoportján kívül a Kommunista Internacionálé is szerepel. Itt és több más moszkvai kiadványon fel van tüntetve a petrográdi nyomda neve: II. П. (= II-я Типография Коммунистического Интернационала, Петроград). A moszkvai *Vörös Újság* 1920. ápr. 8-i száma 4. lapján a Magyar Csoport közli, hogy nyomdahiány miatt, mely már 1919. decemberében kezdett mutatkozni, „a brosúrákat Pétervárott nyomatja ki”. „A magyar agitációs és propaganda osztályok 1-ső rendkívüli, sorrendben 2-ik értekezletén elfogadott határozatok” között, melyeket a moszkvai *Vörös Újság* 1920. okt. 17-i számában közreadtak, olvassuk a következőket: „Új broszúra csak a Központi Iroda kiadásában, vagy annak előzetes jóváhagyásával adható ki. Minden olyan pártszervezetet, azonban, amelynek ez módjában áll, megilleti a már megjelent broszúrák változtatás nélküli kiadásának joga. A Központi Iroda kiadványai a (Moszkvában uralkodó nyomdai technikai nehézségekre való tekintettel) Moszkvában, Pétervárott és Jekaterinburgban jelennek meg.” (3. l.).

Volt internacionalisták visszaemlékezéseiben sok érdekes adatot találunk arról, hogy miként terjesztették a forradalmi mozgalom röpcéduláit az ellenforradalom erői által birtokba vett területeken. DEVECSKA Kálmán azt írja, hogy az omszki büntetőtáborba, ahol ő 1918-ban sínylődött, „a kerítésen éjjel rendszeresen csomagokat dobáltak be élelmiszerrel, fehérneművel és többször biztató levelekkel, röpcédulákkal, melyben jelezték, hogy a Párt él és dolgozik.” (PA H-d-1, a 130. gépelt lapon). DEVECSKA elmondja azt is, hogy kiszabadulása után, ellenség által megszállt földön, maga is résztvett ilyen illegális röpcédulák terjesztésében: „megbízást kaptam — írja —, hogy ... egy üzemet keressek fel és az ott dolgozó munkások részére egy csomag nyomtatványt adjak át.” (146. gépelt lapon). CSATHÓ Ödön a következőket írja: „A Forradalmi Komité megbízásából a megszállt Ukrajnába röplapokat és propaganda füzeteket csempésztem át” (1918 őszén). (PA H-c-5). CSONGRÁDI Istvánt Magyarországra küldték ki: „Kun Bélánál Budapesten mint futár kétszer voltam, először mikor vittem Magyarországra segítséget a pártnak és a Moszkvában megjelent füzetek, kiáltványok és a *Vörös Újság* egy-egy példányát.” (1919 elején). (PA H-c-17).²

1918 után Európa több országában adtak ki magyar nyelven kommunista könyveket. Nem számítva Budapestet, ahol csak $\frac{3}{4}$ évig jelenhettek meg kommunista könyvek, 3 centruma alakult ki a szerény keretek közt megindult magyar kommunista könyvkiadásnak: Moszkva, Bécs és Berlin. A Szovjetunióban számontartották a budapesti, bécsi és berlini kiadványokat is: a lapokban cikkek ismertetik őket, kivonatokat, vagy egész fejezeteket közölnek belőlük. A Szociális Forradalom *Kommunista röpiratok magyarországi kiadásai* c. cikke (1919. jan. 15. 4. l.) 3 olyan Moszkvában megjelent magyar röpiratot sorol fel (KUN Béla: *Kié a föld?*, KUN Béla: *Mi a tanácsköztársaság?*, LENIN: *A harc útja*), amely megjelent új „magyarországi kiadásban” is. A Jekaterinburgban megjelenő *Világforradalom* 1920. aug. 26-i száma bőséges kivonatot közölt HALMI József: *Fekete könyv Kecskemétről* c. Bécsben megjelent könyvéből. A *Magyar kommunista könyvek Berlinben* c. közlemény

² PA.: Párttörténeti Intézet Archívuma, Budapest.

FORRADALMI IRÁSOK

Világ proletárfiai egyesülései!

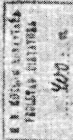
◀ **HARMADIK SZÁM** ▶

LIEBKNECHT VILMOS:

PÓKOK ÉS LEGYEK

Fordította: MÁMÁSSY GYÖRGY

ÁRA 15 KOPEK

MOSZKVA, 1918.

Kiadja az oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt magyar csoportja
 Редакция Восточной Группы Российской Коммунистической П. (Москва)

Az O. K. P. Karm., Bizottság megválasztásának és programjának részlete
 Составление Коммунистической партии и программы ее работы

603129

Világ proletárfiai egyesülései!

AZ

Oroszországi Kommunista Párt Programja

☐ ☐

„A kommunizmus Abécéje” alapján.

— **Jekatyerinburg, 1920. június.** —

Издатель: Улановского Издательства
 (Улановское Издательство, Бульвар, № 1002)

(*Vörös Újság*. Moszkva. 1921. jan. 9. 4. l.) beszámol arról, hogy a Moszkvában megjelent magyar könyvek egy részét Berlinben is kiadták. A moszkvai *Vörös Újság Magyar kommunista kiadványok* c. cikke (1921. május 21. 4. l.) a bécsi és berlini magyar kiadványokat ismerteti. A kommunista könyvek általában mindenütt sorozatokban jelentek meg. Az 1918. év közepe táján Moszkvában egyszerre két magyar nyelvű kiadványsorozat indult az Oroszországi Kommunista Párt Magyar Csoportjának kiadásában: *Forradalmi írások* (1. füzet: KUN Béla: *Kié a föld?*) és *Kommunista könyvtár* (1. sz.: KUN Béla: *Mit akarnak a kommunisták?*). A füzet sorozatok megindítói azok voltak, akik a magyar csoportot vezették: KUN Béla és SZAMUELY Tibor. Az 1. sz. füzetet mindkét sorozatban KUN Béla írta. A 2. sz. füzet mindkét helyen SZAMUELY Tibor műve, illetve fordítása. A *Szociális Forradalom* 1918. szept. 18-i száma 4. lapján megjelent könyvhirdetés már felsorolja mindkét sorozat addig megjelent első füzetének címét. A két sorozat 1921 őszén szűnt meg. A sorozat tagjai sorszám nélkül jelentek meg, csak az első öt füzet címlapján látunk sorszámot. A sorozattagok megjelenési sorrendjét mégis ismerjük. A füzetek egy részének végén ugyanis rövid kiadványjegyzéket találunk ily címmel: *Az Oroszországi Kommunista Párt Magyar Csoportjának kiadványai 1918 óta* — itt a sorozattagok megjelenési sorrendben, tételsorszámmal ellátva, következnek egymás után. A legterjedelmesebb ilyen kiadványjegyzéket *A kapitalista világ és a Kommunista Internacionálé* c. füzet (Moszkva 1920.) végén találtuk. Ez a jegyzék a *Kommunista könyvtár*nak 18, a *Forradalmi írások* sorozatnak pedig 33 tagját sorolja fel, tehát összesen 51 kiadványt regisztrál.

A *Szociális Forradalom* 1918. szept. 18-i számában „A magyar kommunista csoport propaganda munkája” c. cikk — a kiadói tervet és a már elért eredményeket ismertetve — röviden jellemzi mindkét sorozatot. A *Forradalmi írások* füzetei olcsó (15 kopekes) áron kis terjedelemben (8 oldal) nagyobb (10 000-ig terjedő) példányszámban megjelenve, népszerűen megírt röpiratokat adnak közre. Céljuk az, hogy „új harcosokat” neveljenek „a magyarországi szocialista forradalomnak”. A *Kommunista könyvtár*ban „nagyobb terjedelmű, mélyebben szántó, szocialista tudományt terjesztő” füzetek jelennek meg. A *Szociális Forradalom* 1918. ápr. 27-i számában megjelent *Kommunista könyvtár* c. közlemény (4. l.) tudósít először a sorozat közeli megindulásáról, és már az első füzetek címét is felsorolja. Az itt közölt terv szerint az 1. füzetet 30 kopekes áron hozzák forgalomba (a következő füzetek 50 kopekes áron jelentek meg), de közölték, hogy „Táborokban, ahol keresetnélküli hadifoglyok élnek, a füzeteket ingyen bocsátjuk az elvtársak rendelkezésére.”

E két sorozatcím néhány hónap múlva átkerült Magyarországra is. 1918-ban és 1919-ben az első magyarországi kommunista kiadványok jórésze *Kommunista könyvtár* és *Forradalmi írások* sorozatcím alatt jelent meg.

V.

„Habent sua fata libelli — a könyveknek megvan a maguk sorsa. Forradalmi írások sorsa: forradalmi sors.” KUN Béla írja ezeket a szavakat 1920-ban *Forradalomról forradalomra* című könyve utószavában. A szocialista forradalom magyar kiadványainak sorsa valóban különös: villámgyonan születtek meg, sok irányban terjedtek, sok kiadásban, sokféle fordításban jelentek meg, százezreket mozgósítottak harcra, és miután teljesítették feladatukat, a hallgatás csendje borult rájuk. Ezeket a műveket ma úgy kell kiásnunk mártír-

209454
1921

FORRADALMI IRÁSOK

Világ proletárjai, egyesüljétek!

**A MAGYAR
TANÁCSKÖZTÁRSASÁG
GAZDASÁGISZERVEZETE**

Írta:
VARGA JENŐ

ÁRA 10 RUBEL

MOSZKVA, 1920.

Az O. K. P. Magyar Agitációs Osztályai Kiadványi Irodájának kiadása.
Издание И. В. Воеводичах Секции Русск. Комм. Партия (большинство).
Проданъ въ Москвѣ Коммунистическою Типографіею.

KOMMUNISTA KÖNYVTÁR

VILÁG PROLETÁRJAI EGYESÜLJÉTEK!

**A KOMMUNISTA
INTERNACIONÁLE**

**VEZÉRELVEI ÉS SZERVEZETI
SZABÁLYZATA**

(A KOMMUNISTA INTERNACIONÁLE II. KONGRESSZUSÁN 1920. JULIUS 17. AGUSZTUS 7. KÖZÖTT HOZOTT HATÁROZATOK.)

MOSZKVA, 1920.

Az O. K. P. Magyar Agitációs Osztályai Kiadványi Irodájának kiadása.
Издание И. В. Воеводичах Секции Русск. Комм. Партия (большинство).

sírjuktól. Az ellenforradalommal vívott harc frontja folyton hullámozott, és mindenütt, ahol a fehérek jutottak hatalomra, elégették a kommunista könyveket. Amit nem égették el, az a használat folyamán a sok forgatás következtében pusztult el, hiszen jobbára olcsó papírra nyomott kis füzetek voltak ezek, hamar elrongyolódtak.

A forradalom éveiben Oroszországban megjelenő magyar irodalomnak van egy különossége: a szépirodalom csaknem teljesen hiányzik belőle. A kiadványok között csak egy szépirodalmi jellegű mű van, de ezt is korábban írták és idegen nyelvből fordították: W. LIEBKNECHT példabeszéde, a *Pókok és legyek*. A szépirodalom hiányának nem az az oka, mintha a regény, az elbeszélés, a vers, műfajánál fogva nem volna alkalmas a forradalom eszméinek terjesztésére. Amikor élet-halál harcát vívta a forradalom, verskötetek, regények írására és olvasására nem volt idő, nem volt nyugalom, ily művek kiadására nem volt papír és pénz sem. Vers, elbeszélés a lapokban is aránylag ritkán jelent meg. A moszkvai *Vörös Újság* így írt erről a kérdésről: „a forradalmasítás korát éljük és így értékes, kevésbé értékes vagy egyáltalában értéktelen szépirodalmi kísérletezések egyáltalán nem helyénvalók”. (1920. jún. 5. Néhány szó a irodalom terjesztéséről). Amíg az ellenforradalmat mindenütt le nem verték, amíg internacionalista ezredek harcoltak a Vörös Hadseregben, fontos hivatásuk volt a magyar forradalmi újságoknak, de a könyveket, röpiratokat is hatásos, szükséges agitációs eszköznek tartották.

Mi volt közvetlen célja a könyvek és röpiratok kiadásának? — Elsősorban a fennálló helyzetben szükséges politikai ismeretek terjesztése. A *Szociális Forradalomban* hirdetett könyvcímek élén — 1918. szept. 18-tól kezdve több számban is — ez a jelszó olvasható: „Fegyver és tudás egyformán harci eszköz az elnyomók ellen!” Hasonló tartalmú sorokat olvashatunk az omszki *Vörös Újságban* is: „Magyar proletár! Nem szabad egyetlen forradalmi írásnak sem lennie, melyet ne keresnél és át ne olvasnál. A hatalom igazában nem lehet addig a tied, míg meg nem szerezted annak egyik legfőbb eszközét: a tudást.” (1920. aug. 29. 2. l.) Oroszországban legalább százézer magyar lépett be a forradalom hadseregébe, ott helyt állt, a rá háruló harci feladatokat vállalta, közülük sok ezren életüket is föláldozták. A lelkesedés ébrentartásában kétségkívül nagy szerepe volt a nyomtatott betűnek. A pártirodalom terjesztésének volt még egy másik, távolabbi célja is: nevelni a hazatérni készülő hadifoglyokat, fölkészíteni őket arra, hogy otthon harcot tudjanak indítani a forradalomért, küzdeni tudjanak a párt által kitűzött célokért.

VI.

A magyar kommunista vezetőknek különös gondjuk volt arra, hogy terjesszék a pártirodalmat a volt hadifoglyok között. A *Szociális Forradalom* 1919. febr. 5-i száma *Kommunista csoportoskák a vörös hadseregben* c. cikkében a következő utasítást olvassuk: „A sikeres pártműködés céljából a csoport köteles gondoskodni a hírlapok és egyéb irodalmi termékek terjesztéséről.” A Központi Irodához érkező jelentések szerint az elvtársak hol itt, hol ott panaszkodnak a „literatúra” hiánya miatt. A kiadványok hamar elfogytak. Némely kiadványt a Központi Iroda magánszemélyek részére ki sem szolgált, csak pártszervezetek és pártiskolák részére. Amiből kevés volt, azt „együttesen olvasták”. Az egyik agitációs értekezleten pártmunkások részére ajánlották 7

cím szerint felsorolt könyv és más hasonló művek együttes olvasását és megvitátását. (*Vörös Újság*. Moszkva. 1920. okt. 17. 3. l.).

Az élőszóval történő agitációban jelentős hely jutott az irodalom ismeretetésének. Tanúsítják ezt a vidékről beküldött hírek, — és más lapközlemények is. A moszkvai *Vörös Újság* 1921. febr. 5-i számában (4. l.) hírt olvasunk Csitából: a pártszervezet előadásokat tart, amelyeken „a magyar nyelvű irodalmat ismerteti”. A *Szociális Forradalom* 1918. szept. 21-i számában találunk közleményt agitátorok képzéséről. A cikk szerint ezek egy része „részt vesz a szóbeli agitációban és a kommunista irodalom terjesztésében, különös súlyt fektetve a hazatérő hadifoglyokra”. A moszkvai központ a vidéket is ellátta nyomtatott agitációs anyaggal, emellett az irodalom előállításával kapcsolatban a vidék felé irányító munkát is végzett. A vidéki osztályokat felszólította: kérjék a könyveket, röpiratokat, amelyekre szükségük van. „Azon Agitációs és Propaganda Osztályok pedig, amelyek abban a helyzetben vannak, hogy az írásbeli agitációs munkát saját készítményű literatúrával látják el, gondoskodjanak arról, hogy a magyar nyelven beszélő proletárok kezébe adott újság, vagy brosúra érthető nyelven jelenjen meg s összeegyeztethető legyen azon gondolatvilággal, amelyben a magyar nyelven beszélő proletárok nagy tömege él.” (*Vörös Újság*. Moszkva. 1920. jún. 5. 4. l. Cikk a Pártélet rovatban.).

A moszkvai *Vörös Újságban* közölt Jelentés szerint a Központi Iroda 1920-ban Oroszország különböző részeibe „13 esetben küldött nagyobb mennyiségű irodalommal felszerelt kurirokat” (1921. jan. 15. 4. l.). Ilyen kurirokat, úgy látszik, kezdettől fogva alkalmaztak. A *Szociális Forradalom* 1918. szept. 21-i számában már említés történik róluk: „Az előfizetőknek postán megy az újság és a röpirat, a frontokra és a többi internacionalista csapatokhoz pedig kurirok (küldönc) viszik hetenként.” (4. lapon cikk).

Az újságok, könyvek és röpiratok előállításának költségét bizonyára nem csupán az előfizetési díjakból és az eladott példányok árából fedezték, hanem a befolyt párttagsági díjak egy részét is erre a célra fordították. Bizonyára kaptak támogatást az orosz kommunista párttól is. De gyűjtöttek is Sajtóalpra. A *Szociális Forradalom* 1919. jan. 8-i száma az adakozók nevének feltüntetésével összesen 2170 rubel erre a célra beérkezett összeget nyugtáz.

A párthelyiségek egy részében volt olvasóterem is. A szibériai területi értekezleten, — amint erről az omszki *Vörös Újság* 1921. febr. 1-i száma tudósít — Petropavlovszkából a következőket jelentették: „Párthelyiségünk eleinte olvasóteremmel, könyvtárral és iskolateremmel volt ellátva. Újságot és brosúrát kielégítő mennyiségben kaptunk.”

Értekezésünkben elsősorban arra törekedtünk, hogy a Szovjet-Oroszországban 1918—1921 között megjelent magyar lapokban az ottani, akkori magyar „könyvkiadás”-ra vonatkozó közleményeket — és egyes résztvevők visszaemlékezéseit — számbavegyük. Aki a tárgyra nézve átfogó képet akar kapni, annak figyelmébe ajánljuk a következő műveket: MILEI György—Józsa Antal: *A magyarok részvételéről a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban és a polgárháborúban*. Bp. 1967. (Klly.: Századok); MILEI György: *A magyar hadifoglyok forradalmi szervezkedése Szovjet-Oroszország európai területén* (1917. nov.—1918. márc.) (Bp. 1968 (Klly.: Ötven év. A Nagy Október és a magyarországi forradalmak.)

**ЛАЙОШ ТЕРБЕ: ВЕНГЕРСКОЕ РЕВОЛЮЦИОННОЕ КНИГОИЗДАТЕЛЬСТВО
В СОВЕТСКОЙ РОССИИ**

Во время первой мировой войны примерно полмиллиона венгерских солдат попало в плен русских. Венгерские пленники, да еще в надежде на освобождение, выявили солидарность с революцией и более чем 100 000 из них вступили в интернационалисты Красной Армии. В условиях оформляющейся системы коммунистического государства в России революционное движение венгерских пленников, являющееся новым отростком венгерского рабочего движения, значительно укрепилось. Оно сыграло действительную роль — и в отношении оружейной борьбы, и в области строительной работы — в укреплении власти советов. Оно также значительно содействовало оформлению Венгерской Республики Советов.

За 1917—1921 годы в разных городах Советской России вышли много революционных листовок, больше чем 50 революционных газет и 96 книг на венгерском языке. Их библиография была составлена автором настоящей статьи и они опубликовались и продолжают опубликоваться в Ежегодниках Государственной Библиотеки им. Сечени за 1958—1969 гг. Настоящая статья занимается венгерским революционным книгоиздательством исходя из современных местных источников печати и на основе воспоминании участников революционного движения. Она, между прочим, устанавливает, что в организации революционного книгоиздательства выдающуюся роль играли Бела Кун и Тибор Самуэли, вместе руководящие и Венгерской Республикой Советов.